

อรรถสัมาปณิธิ: การตั้งจิตมุ่งหมายนำตนไปถูกทาง Attasammāpaṇidhi: Setting the Mind to Lead Oneself on the Right Path

พระกอบชัย เขมมานนโท Phra Kobchai Khemannato

นักวิชาการอิสระ

Independent Academic

Corresponding author, e-mail: Kobchai.ueng@mcu.ac.th

Received September 28, 2025; Revised November 23, 2025; Accepted: December 23, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอรรถสัมาปณิธิ ในมงคลสูตรและจักร 4 ว่า ธรรมทั้ง 2 หมวดนั้นเป็นเสมือนการเตรียมความพร้อมสำหรับการดำเนินชีวิตที่สำเร็จประโยชน์อย่างแท้จริง ได้ โดยศึกษาจากหนังสือและเอกสารทางวิชาการ ผลการศึกษาพบว่า ทั้งมงคลสูตรเองก็กล่าวถึงธรรมปฏิบัติที่นำชีวิตไปสู่ความสุข ความก้าวหน้าแห่งชีวิตอย่างเป็นลำดับขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มต้นที่การไม่เสวนาคณพาล จัดว่าเป็นประโยชน์ในปัจจุบันและเบื้องหน้าเรื่อยมาถึงความมีจิตเกษม คือ ปราศจากกิเลส ซึ่งจัดว่าเป็นประโยชน์สูงสุดแห่งชีวิต หรือแม้ในหมวดธรรมจักร 4 เองก็ได้กล่าวถึง อรรถสัมาปณิธิ การตั้งตนไว้ชอบก็เป็นข้อธรรมที่ได้เน้นให้เห็นความสำคัญของกัลยาณมิตรหรือการเสวนาสัตบุรุษ และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ที่จะเป็นที่พึ่งพื้นฐานในการรองรับการตั้งตนหรือจิตของบุคคลให้เกิดความเจริญ มั่นคงในชีวิต ดังนั้น จึงทำให้เรามองเห็นว่าหลักธรรมที่ได้กล่าวมานี้ อำนวยประโยชน์ให้แก่ชีวิตบุคคลผู้ดำเนินตามได้ ทั้งในระดับโลกียธรรม หรือทั้งในระดับโลกุตรธรรมด้วยเช่นกัน

คำสำคัญ: จักร 4; มงคลสูตร; อรรถสัมาปณิธิ

Abstract

This article aims to study Attasammāpaṇidhi indicated in Maṅgala Sutta and four virtues wheel that dharma the second group is like preparing for a life that was

truly helpful By studying from books and academic documents, the results of the study found that The maṅgala sutta was said to dharma practices that lead to a happy life. The advancement of the life stages. From the beginning of a not to associate with fool. That is benefit now and, in the future, afterwards khemacitta to have the mind which is secure which is considered benefit of life. Or even in dharma four virtues wheel has also mentioned. Attasammāpaṇidhi is setting oneself in the right course It is dharma to emphasize the importance of good company or associate with gentleman. And the physical environment It is based on the person's mind. The prosperity Stable life, so we see that the principles mentioned above. Provides benefits to individuals who practice it. Both mundane or supermundane is dharma which releases one from the world as well.

Keyword: Cakka 4; Maṅgala Sutta; Attasammāpaṇidhi

บทนำ

หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามีรูปแบบและเนื้อหาอันหลากหลายในคัมภีร์ต่างๆ เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา ซึ่งล้วนมาจากพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์และธรรมภาสิตจากพระอรหันต์สาวก สารสำคัญของหลักธรรมเหล่านี้มุ่งหมายเพื่อให้ผู้ปฏิบัติตามและบรรลุประโยชน์ (อรรถะ) ตั้งแต่ระดับประโยชน์ปัจจุบัน (ธรรมกัตถะ) ประโยชน์เบื้องต้น (สัมปรายิกัตถะ) จนถึงประโยชน์สูงสุด (ปรমัตถะ) ในจำนวนหลักธรรมที่ทรงแสดงเพื่อความก้าวหน้าสู่ประโยชน์นั้น มงคลสูตร เป็นหนึ่งในพระสูตรสำคัญที่กล่าวถึงหลักมงคล 38 ประการ เพื่อคลายความสงสัยของเทวดาและมนุษย์ต่อเรื่องมงคลหรือสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ต่อชีวิต

มงคลสูตรซึ่งปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ได้กล่าวถึงการปฏิบัติธรรมที่นำไปสู่ความสุขและความก้าวหน้าของชีวิตอย่างเป็นลำดับขั้นตอน เริ่มต้นจากการไม่คบคนพาล ไปจนถึงการมีจิตเกษมคือปราศจากกิเลส ซึ่งจัดเป็นประโยชน์สูงสุดแห่งชีวิต มงคลข้อหนึ่งที่ถูกจัดอยู่ในลำดับต้นๆ และมีความสำคัญยิ่งคือ อตตสัมมาปณิธิ (การตั้งตนไว้ชอบ) ซึ่งเป็นมงคลข้อที่ 6 ในคาถาที่ 2 ของมงคลสูตร นอกจากนี้ อตตสัมมาปณิธิยังเป็นข้อธรรมที่ปรากฏในหมวดจักร 4 (ธรรมนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง) เป็นลำดับที่ 3 ข้อธรรมนี้จึงเป็นหลักการสำคัญในการสร้างความพร้อมสำหรับการฝึกตนเอง เพื่อบรรลุเป้าหมายของชีวิตที่เจริญก้าวหน้าและมีประโยชน์

อตตสัมมาปณิธิ แปลตามรูปศัพท์ภาษาบาลีคือ "การตั้งตนหรือใจให้ถูกต้อง" ซึ่งหมายถึงการดำรงตนอยู่ในศีลธรรมและดำเนินไปในวิถีทางที่เที่ยงมา ท่านผู้รู้ได้อธิบายขยายความไว้ เช่น พระสิริมงคลอาจารย์ในคัมภีร์มิ่งมงคลที่ป็นี้ได้ระบุถึงการตั้งตนไว้ชอบว่า คือการยังตนผู้ศรัทธาให้ตั้งอยู่ในศีล ยังตน

ผู้ไม่มีศรัทธาให้ตั้งอยู่ในความถึงพร้อมด้วยศรัทธา และยังตนผู้ตระหนี่ให้ตั้งอยู่ในความถึงพร้อมด้วย การบริจาค ขณะที่พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) อธิบายว่าหมายถึง การตั้งจิตไว้ในศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา การตั้งใจใฝ่ดี การประพฤติดี และการวางตัวได้เหมาะสม โดยรวมแล้ว อุตตัมมาปณิธิเน้นย้ำความสำคัญของปัจจัยพื้นฐานทั้งด้านกัลยาณมิตร สิ่งแวดล้อม และการตั้งจิตมุ่งหมายของบุคคลให้เกิดความเจริญมั่นคงในชีวิต

ด้วยเหตุนี้ บทความนี้จึงมุ่งเน้นนำเสนอหลักธรรมเรื่องอุตตัมมาปณิธิ ซึ่งเป็นบทมงคลธรรม เพื่อการพัฒนาชีวิต โดยวิเคราะห์และศึกษาจากคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา อาทิ มงคลสูตร และมังคลัตถทีปนี การศึกษาจะนำเสนอความหมายตามรูปศัพท์ คำอธิบายของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา และพิจารณาความเชื่อมโยงกับหมวดธรรมอื่น เช่น จักร 4 อันจะนำไปสู่การเห็นถึง คุณค่าและประโยชน์ของหลักธรรมนี้ ทั้งในระดับโลกียธรรมและโลกุตระธรรม และสามารถนำมาปรับ ใช้ในการพัฒนาตนเองเพื่อให้ชีวิตบรรลุความเจริญและประโยชน์ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้อย่าง เหมาะสม

แนวคิดเรื่องอุตตัมมาปณิธิที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

1. บ่อเกิดของอุตตัมมาปณิธิในมังคลัตถทีปนี

แนวคิดอุตตัมมาปณิธิเป็นแนวคิดที่พบในมงคลสูตร เป็นพระสูตรที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ พระสูตรที่ 5 เล่มที่ 25 (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 4 หน้าที่ 7, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ได้กล่าวถึงหลักมงคล 38 ประการ ตามที่ได้ทรงแสดงแก่เทวดาที่มาถวายอภิวาทแล้วยืนทูลถามปัญหาเรื่องมงคลด้วยคำกราบทูลว่า “มนุษย์เป็นอันมาก ต่างมุ่งหวังความสุขดี ต่างคิดถึงเรื่องมงคล ขอพระองค์ตรัสบอกมงคลอันสูงสุด ด้วยเถิด” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 2 หน้าที่ 7, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ในระหว่างเวลาปฐมยามคืนหนึ่ง ขณะเมื่อพระพุทธองค์ ประทับ ณ วัดเชตวันมหาวิหาร เมืองสาวัตถี แคว้นโกศล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสให้ทราบ ว่า มงคลมีอยู่ 38 มงคล ด้วยพระคาถา 10 คาถาแห่งมงคล เป็นต้นว่า

อเสวนา จ พาลานํ	ปณฺธิตานญจ เสวนา
ปฺปชา จ ปุชเณยานํ	เอตมมฺกมลมุตตมํ ฯลฯ

พระพุทธองค์ทรงแสดงมงคล 38 ด้วยพระคาถานี้ อีกทั้งยังได้ทรงแสดงอานิสงส์ของมงคลไว้ในคาถาสุดท้าย คือ คาถาที่ 11 ว่า “เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายกระทำมงคลทั้งหลายดังนี้แล้ว เป็นผู้ไม่พ่ายแพ้ในที่ทั้งปวง ย่อมถึงความสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน ข้อนั้นเป็นมงคลอันสูงสุดของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเหล่านั้น”

ดังนั้น พระบรมศาสดา เมื่อได้ทรงตรัสหลักมงคลสูตร เพื่อเป็นการอนุเคราะห์แก่มนุษย์และเทวดาที่กำลังแสดงหาความหมายอันแท้จริงแห่งมงคล ที่คนทั่วไปขณะนั้นมัวทุ่มเถียงกัน กล่าวถึงแต่มงคลภายนอก ซึ่งไม่ได้ส่งเสริมให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตผู้คนแต่อย่างใด หากแต่พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงมงคลอันสูงสุด (เอตมมงคลมุตตม) ซึ่งเป็นมงคลธรรมอันประกอบไปด้วยไปด้วยประโยชน์เกื้อกูล สวัสดิ์แก่ทั้งแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายด้วย

2. มงคลัตถทีปนี: วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมงคลอาจารย์

ในยุคที่การศึกษาพระปริยัติธรรมรุ่งเรือง พระสิริมงคลอาจารย์ แห่งล้านนา เป็นผู้รจนาคัมภีร์ภาษามครที่ทรงคุณค่าไว้หลายเล่ม ปัจจุบันพบหลักฐานอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ 4 คัมภีร์ ได้แก่ เวสสันดรทีปนี จักรวาลทีปนี ฎีกาสังขยาปกาสก และมงคลัตถทีปนี (ลิขิต ลิขิตदानนท์, 2523) ซึ่งแต่ละเล่มว่าด้วยเนื้อหาทางพุทธศาสนาที่ลุ่มลึก เช่น การอธิบายชาดก จักรวาล เครื่องนุ่ง และมงคลสูตร โดยแต่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ทั้งสิ้น

ในจำนวนคัมภีร์ทั้งหมด มงคลัตถทีปนี ถือเป็นผลงานสำคัญที่สุด โดยอธิบายมงคล 38 ประการจากมงคลสูตร รจนานที่เชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. 2067 เนื้อหาได้รวบรวมคำอธิบายจากอรรถกถาฎีกา และอนุฎีกา พร้อมคำบรรยายของผู้แต่ง ใช้รูปแบบทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกันอย่างงดงาม เชื่อมโยงเรื่องราวจากพระสูตร ชาดก และสุภาษิตธรรม จนได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณคดีบาลีชั้นเอก และเป็นอมตกรรมของพระสิริมงคลอาจารย์

คัมภีร์มงคลัตถทีปนีแพร่หลายอย่างกว้างขวาง ได้รับการคัดลอกจากใบลานเป็นหนังสือและแปลเป็นอักษรไทยใช้สืบต่อมาในวงการพระปริยัติธรรม เป็นหลักสูตรบาลีสนามหลวง ตั้งแต่เปรียญธรรม 4 ถึง 7 ประโยคทั่วประเทศ พระมหาเปรียญธรรม ล้วนคุ้นเคยกับคัมภีร์นี้ อีกทั้งยังเป็นหนังสือเทศน์ที่พระสงฆ์ใช้สั่งสอนพุทธศาสนิกชนมาแต่โบราณ เพราะเนื้อหาเข้าใจง่าย ลึกซึ้ง และใช้เทศน์ต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจึงสรุปได้ว่า ความสำคัญของคัมภีร์มงคลัตถทีปนีมีหลายประการ ดังที่ได้กล่าวมานั้นแสดงให้เห็นถึงคุณค่าที่ปรากฏในด้านที่เป็นงานวิจัยในทางพุทธศาสนาที่มีหลักฐานอ้างอิงที่ชัดเจน อีกทั้งเป็นหลักสูตรแบบเรียนภาษาบาลีของคณะสงฆ์ไทย ที่ทรงคุณค่าและการกล่าวถึงว่าเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่ขยายความพุทธพจน์ได้อย่างไพเราะเหมาะสม พร้อมทั้งในด้านอรรถและพยัญชนะ ที่มีประโยชน์คุณค่าต่อการศึกษาหลักพุทธธรรมเป็นอย่างยิ่ง ดังในบทความนี้ได้หยิบยกข้อธรรม มาวิเคราะห์ศึกษาหาประเด็นที่น่าสนใจ สามารถนำมาปรับใช้ในชีวิตปัจจุบันได้อย่างสอดคล้องพอดี

3. ความหมายของอัตตสัมมาปณิธิ

การศึกษาหลักธรรมทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักมงคล 38 ประการ ให้ครบถ้วนทุกประเด็น ก็อาจต้องมีเนื้อหาประกอบจากคัมภีร์อื่นๆ อีกมาก ดังนั้น ในส่วนของบทวิเคราะห์นี้จะเลือก

นำเสนอ เพียงมงคลในข้อที่ 6 คือ อัตตสัมมาปณิธิ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2564) ที่เป็นเสมือนหลักการสร้างความพร้อมในการฝึกตนเอง เพื่อบรรลุเป้าหมายของการประพฤติธรรม หรือการดำเนินชีวิตเจริญก้าวหน้าและมีประโยชน์ (อรรถะ) ของแต่ละปัจเจกบุคคล ดังนั้น เพื่อให้เห็นที่มาได้ชัด จึงยกคาถาที่ 2 จากมงคลสูตร

ปฏิรูปเทสวาโส จ ปุพเพ จ กตปุญญา
อตตสัมมาปณิธิ จ เอตมมมงคลมุตตม

หากศึกษาหาความหมายตามรูปศัพท์ภาษาบาลี อันประกอบไปด้วยคำว่า อตต+สุมมา+ปณิธิ โดยสามารถแปลแต่ละศัพท์ เป็นความหมายภาษาไทยได้ ก็คือ

อตต ป. 1. อาตมา, ตัว, จิต, วิญญาณ; 2. ค. พึง, ชัด, ยิ่ง (พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สรรค์) และจำลอง สารพัตนิก, 2530) สุมมา ก. วิ. โดยชอบ. (พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สรรค์) และจำลอง สารพัตนิก, 2530) ปณิธิ ป. การตั้งความปรารถนา, การตั้งใจแน่วแน่, การตั้งสัจใจเด็ดเดี่ยว. (พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สรรค์) และจำลอง สารพัตนิก, 2530)

เมื่อพิจารณาตามรูปศัพท์ที่แยกมาแล้วก็สามารถรวมเป็นความหมาย “อัตตสัมมาปณิธิ” นั้น ก็คือ “การตั้งตนหรือใจให้ถูกต้อง” ซึ่งก็ได้มีการอธิบายตามความหมายที่ท่านผู้รู้ นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาได้ให้ไว้ เช่น พระสิริมังคลาจารย์ ท่านรจนา เรียบเรียงไว้ในคัมภีร์มิ่งมงคลทิปนี ในกลาว่าด้วยการตั้งตนไว้ชอบ (สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), 2552)

จิต 1 ชื่อว่า ตน, อิกนัยภาพทั้งหมด ชื่อว่าตน. จจริงอยู่ จิตและอัตภาพทั้ง 2 นั้น เรียกว่า ตน เพราะอรรถว่าไป ได้แก่ เล่นไปสู่ภพน้อยภพใหญ่ ถึง คือประสบทุกขในสงสารต่างโดยชาติและชรา เป็นต้นติดต่อกัน. อตต ธาตุ เป็นไปในความไปโดยความติดต่อกัน, ความไปไม่ขาดระยะ ชื่อว่า ความไป โดยความติดต่อกัน

อนึ่ง ด้วยสามารถความอื่น จิตและอัตภาพทั้ง 2 นั้น เรียกว่าตน เพราะอรรถว่า มานะว่า เรา ตั้งลงแล้วในอัตภาพนี้ และเพราะอรรถว่า กิเลส ได้แก่ เสวยสุขและทุกข์. จะกล่าวชื่อความตั้งตนไว้ชอบ. บุคคลบางคนในโลกนี้ ยังตนผู้ทูลให้ตั้งอยู่ในศีล ยังตนผู้ไม่มีศรัทธาให้ตั้งอยู่ในความถึงพร้อมด้วย ศรัทธา ยังตนผู้ตระหนี่ให้ตั้งอยู่ในความถึงพร้อมด้วยการบริจาคนี้เรียกว่า การตั้งตนไว้ชอบ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายความหมาย “อัตตสัมมาปณิธิ” ไว้ว่า การตั้งตนไว้ชอบ คือ ดำรงตนอยู่ในศีลธรรม และดำเนินแน่วแน่ในวิถีทางที่จะนำไปสู่จุดหมายที่ดีงาม (ข้อ 3 ในจักร 4) (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2564)

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้ให้คำอธิบายความหมาย “อัตตสัมมาปณิธิ” ไว้ว่า กออัตตสัมมาปณิธิ แปลว่า ตั้งตนไว้ชอบ คือ ตั้งใจใฝ่ดี, การประพฤติดี, การวางตัวได้เหมาะสมกับกออัตตสัมมาปณิธิ หมายถึง การตั้งจิตไว้ในศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา การตั้งใจใฝ่ฝืนในทางที่ชอบ การตั้งเป้าหมายอนาคตชีวิตที่ดีไว้ ตั้งใจมั่นคงที่จะทำสิ่งที่ดีเป็นสุจริต การปฏิบัติดำเนินไปตามที่ตั้งใจ

ไว้โดยวิธีทางที่สุจริตเว้นวิธีทางที่สุจริต การทำตัวเหมาะสมแก่ภาวะหน้าที่ของตน รวมไปถึงความฉลาดรู้ในการวางตัวและประมาณตัวในที่ต่าง ๆ เช่น ควรนั่งตรงไหน ควรทำอะไร ควรพูดอย่างไร เป็นต้น อัตตสัมมาปณิธิ เป็นธรรมที่จะนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ดุจล่อนำรถไปถึงที่หมาย (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548)

พระสมชาย ฐานวุฑโฒ ผู้เรียบเรียง หนังสือ มงคลชีวิต ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า ตั้งตนชอบ หมายถึง การตั้งเป้าหมายชีวิต ทั้งทางโลกและทางธรรมไว้ถูกต้อง แล้วประดับประดาตนให้ดำเนินชีวิตไปตามเป้าหมายนั้นด้วยความระมัดระวัง (พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, 2540)

ปิ่น มุกกันต์ ได้อธิบายความหมาย “อัตตสัมมาปณิธิ” ไว้เช่นกันว่า มงคลข้อนี้ภาษาบาลีว่า อุตตสมมาปณิธิ แปลตามสำนวนนักศึกษาระยะว่า การตั้งตนไว้ชอบ หมายความว่าคนที่จะเจริญก้าวหน้าต่อไปนั้น จักต้องเป็นคนตั้งตนไว้ชอบ และในทางตรงกันข้าม การตั้งตนไว้ไม่ชอบก็เป็นอัปมงคล...หากจะแปลให้ถึงใจของคนทุกชั้นทุกคนต้องแปลว่า การตั้งตัวถูก (ปิ่น มุกกันต์, 2502)

พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมปรารภถึง คำว่า “มงคลอันสูงสุด” ซึ่งเป็นประเด็นที่มีการโต้เถียงขณะนั้น ด้วยต่างฝ่ายก็พยายามหาเหตุผลมาสนับสนุนความเชื่อของกลุ่มต่างๆ ในสมัยครั้งนั้น ได้เกิดเหตุการณ์ขยายลูกกลม เป็นความแตกแยกทางความเชื่อ ความเห็น (ทิฐิ) กระจ่ายไปถึงเทวดา และพรหมชั้นอนิรุทธาภ ในเรื่อง “ความเป็นมงคล” โดยได้จำแนกออกเป็น 3 กลุ่มด้วยกัน โดยมีตัวแทนเป็นชายหนุ่มที่มีชื่อ ตามความเชื่อของตน อันได้แก่ ทิฐุมังคลิกะ (ผู้ถือว่ารูปเห็นแล้วเป็นมงคล) สุตมังคลิกะ (ผู้ถือว่าเสียงที่ได้ยินแล้วเป็นมงคล) มุตมังคลิกะ (ผู้ถือว่าอารมณ์ที่ทราบแล้วเป็นมงคล) (สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), 2552)

เพื่อเป็นหลักการฝึกและศึกษาเพื่อชีวิตที่ดีงามตามหลักพระพุทธศาสนา หรือตามที่มีท่านพระพรหมคุณาภรณ์ ได้กล่าวไว้ถึงเรื่องการฝึก ศึกษาและพัฒนาตนบนพื้นฐานแห่งพุทธธรรมไว้ว่า การที่มนุษย์เราจะมีชีวิตที่ดีงาม เราจะต้องศึกษาฝึกฝนพัฒนาตัวเองให้ดีขึ้นไปในระบบการดำเนินชีวิตของเรา ซึ่งประกอบด้วยพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เมื่อเราฝึกฝนพัฒนา มีการศึกษา ก็ทำให้การดำเนินชีวิตของเราดีขึ้น แต่ถ้าเราไม่เรียนรู้ ไม่ฝึก เราจะทำชีวิตให้ดีไม่ได้เลย ทั้งนี้เพราะมนุษย์อยู่ด้วยสัญชาตญาณอย่างเดียวไม่พอ

หลักการของพระพุทธศาสนาสอนตามธรรมชาติว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้ ฝึกไปทำไม ก็ฝึกให้ดำเนินชีวิตได้ดียิ่งขึ้นไป จะได้มีชีวิตที่ดีงาม มีความสุข เป็นอิสระ และอยู่ร่วมกันได้อย่างมีสันติสุขในสังคมและในโลก ทำไมจึงต้องฝึก เพราะชีวิตของเราที่เกิดมาตั้งแต่เริ่มต้น เราได้เรียนรู้มาได้ฝึก ได้หัดมา เราจึงอยู่รอดมาได้ และอยู่ได้ด้วยดี (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543)

สรุปคำอธิบาย “อัตตสัมมาปณิธิ” หมายถึงการตั้งตนไว้ชอบ คือการทำให้จิตและอัตภาพ-ซึ่งเรียกว่า “ตน” เพราะเป็นสิ่งที่ไหลเวียนเปลี่ยนไปในวัฏสงสารและเป็นที่ตั้งของความรู้สึกสุขทุกข์-ดำรงอยู่ในทางที่ถูกต้อง เช่น ทำผู้ทูลให้ตั้งอยู่ในศีล ผู้ไม่มีศรัทธาให้ตั้งอยู่ในศรัทธา ผู้ตระหนักรู้ให้

ตั้งอยู่ในการให้ ทั้งนี้ครอบคลุมถึงการตั้งใจใฝ่ดี การประพัตติ การวางตัวเหมาะสม ตั้งใจแน่วแน่ใน ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา รวมถึงการกำหนดเป้าหมายชีวิตที่ถูกต้องทางโลกและทางธรรม แล้วดำเนินชีวิตไปตามเป้าหมายนั้นอย่างมั่นคงสุจริต ดังนั้น “อัตตสัมมาปณิธิ” จึงคือการตั้งตัวให้ ถูกต้องเพื่อนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าในชีวิตทั้งปวง

การศึกษาพุทธศาสนาในเชิงวิชาการจากคัมภีร์ปกรณ์ หรือแม้การอธิบายกันตามรูปแบบ แห่งการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ในสมัยปัจจุบัน ก็ควรมีหลักการ วิธีการ และเป้าหมายเพื่อความเข้าใจ เข้าถึง ในหลักพระสัทธรรมอย่างครบถ้วน ชัดเจนหรือที่เรียกว่า ในฝ่ายปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธ ยิ่งใน ส่วนหลักปริยัติที่เป็นเสมือนรากแก้วสำคัญของการรักษาพระศาสนาให้มั่นคงซึ่งจะเป็นประโยชน์ที่ ยั่งยืนต่อพระศาสนาสืบไป

4. อัตตสัมมาปณิธิ: บทมงคลธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิต

ความเป็นมงคลทางพุทธศาสนา ทั้งจากพระไตรปิฎกหรือคัมภีร์มิ่งมงคลทิปปินี หรือจาก หนังสือที่มีผู้เป็นปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาได้เรียบเรียงไว้ เช่น มงคลชีวิต เป็นต้น เน้นไปที่การ ปฏิบัติเพื่อสนับสนุนให้เกิดกุศลกรรม อันเป็นประโยชน์ทั้งตน (กายและใจ) และต่อบุคคลรอบใกล้ ที่ เกี่ยวข้องกัน โดยให้เป็นไปตามลำดับขั้นตอนเพื่อเป็นการพัฒนาตนเองนั้น ไปให้ถึงเป้าหมาย คือ จิตที่ ปราศจากธุลี คือกิเลส หมายเอา อริยผล อันเกิดจากการดำเนินชีวิตไปตามครรลองแห่ง มงคลธรรม 38 ประการ ตามความหมายที่ท่านผู้รู้ นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาก็ได้ให้ไว้ เช่น สมเด็จพระพุทธ โฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมาย “มงคล” ไว้ว่า มงคล (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ป ยุตฺโต), 2564) สิ่งที่ทำให้มีโชคดี, ตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง ธรรม ที่นำมาซึ่งความสุขความ เจริญ, มงคล 38 ประการ หรือเรียกเต็มว่า อุดมมงคล (มงคลอันสูงสุด) 38 ประการ ที่พระพุทธเจ้า ตรัสไว้ในมงคลสูตร (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 5 หน้าที่ 3, มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, 2539)

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้อธิบายความหมาย “มงคล” ไว้ว่า มงคล แปลว่า เหตุ นำความสุขความเจริญมาให้ คือสิ่งที่นำความโชคดี ความสวัสดิ์ และความสุขมาให้ตามที่ปรารถนา มงคลมี 2 อย่างคือ “มงคลทางโลก” กับ “มงคลทางธรรม”

มงคลทางโลก คือ สิ่งที่เป็นวัตถุซึ่งชาวโลกถือว่าเป็นมงคล ได้แก่ สิ่งของ สัตว์ และต้นไม้บาง ชนิด เช่นมงคลแฝด ของขลัง ช้างเผือก ไบเงินไบทอง รวมถึงชื่อ อักษร กาลเวลาหรือฤกษ์ยาม เป็นต้น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มงคลนอก

มงคลทางธรรม คือ มงคลที่เป็นข้อปฏิบัติ ต้องทำต้องปฏิบัติให้ได้จริงจึงจะเป็นมงคล มี 38 ประการ เช่นไม่คบคนพาล คบแต่บัณฑิต การให้ทาน การประพัตติธรรม ความกตัญญู เป็นต้น เรียก อีกอย่างว่า มงคลใน หรือ มงคล 38 หรือ มงคลชีวิต ก็เรียก (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548)

วิเคราะห์อัตตสัมมาปณิธิกับการประยุกต์ใช้ในชีวิต

อัตตสัมมาปณิธิ หรือการตั้งตน ที่หมายถึง จิตหรือการตั้งเป้าหมายเพื่อการพัฒนาชีวิต (ขั้นที่ 5) ให้บรรลุเป้าหมายในทางโลกียธรรมหรือโลกุตระธรรม เราสามารถศึกษาคำอธิบายได้จากงานวิจัยทางพุทธศาสนาที่มีอยู่ในรูปวรรณกรรมทางพุทธศาสนาดั้งเดิม คัมภีร์ปกรณ์ที่เน้นเฉพาะไปที่มั่งคั่งถกทีปนี คัมภีร์ที่แต่งขยาย อธิบายความแห่งมงคลสูตร ในพระไตรปิฎก หรือรวมไปถึงวรรณกรรมธรรมะร่วมสมัยที่มีสาระเกี่ยวกับมงคล 38 ประการ ดังปรากฏเป็นชื่อที่เราพบทราบบ่อยๆ เช่น มงคลชีวิต, นิทานมงคลธรรม ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งเราจะสังเกตพบว่าการตั้งชื่อวรรณกรรมหนังสือมงคลนั้น มักมีประเด็นที่ต้องนำมาเชื่อมโยงกับชีวิตด้วยเสมอ เราไม่สามารถอธิบาย โดยขาดมิติใดมิติหนึ่งได้ระหว่างมงคลกับชีวิตได้ เราศึกษาธรรมในคัมภีร์ปกรณ์ ทั้งที่เป็นฉบับดั้งเดิมและวรรณกรรมร่วมสมัย ซึ่งประเด็นที่เราจะพึงตระหนักเสมอก็คือ การประยุกต์กับชีวิตปัจจุบันได้ด้วยความหมายที่แท้จริงของมงคล หรือการอธิบายความด้วยเหตุผลที่เหมาะสมสำหรับบุคคลที่ปรารถนาความสำเร็จตามที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้

การศึกษาธรรมในทางพุทธศาสนาทุกประเด็น แม้ในมงคลสูตรเอง ก็เป็นหมวดธรรมที่กล่าวได้ว่าการอ้างอิงถึงเสมอ เมื่อจะมีการอธิบายธรรมที่เป็นบาทฐานแห่งการครองตน ครองงาน และครองชีวิตให้สำเร็จประโยชน์ มงคลข้อธรรมมีอยู่มากถึง 38 ประการ ดังนั้น การอธิบายธรรมจึงนิยมการอธิบายเป็นข้อๆ ตามแบบอย่างคัมภีร์มั่งคั่งถกทีปนี หรือการจัดหมวดการอธิบายธรรมตามพระคาถาก็ถือว่าเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการอธิบายมงคลสูตร ที่ปรากฏในวรรณกรรมธรรมะร่วมสมัยมาถึงการอธิบายธรรมในมงคลสูตร โดยเราจะถือข้อความจากคัมภีร์มั่งคั่งถกทีปนี ที่บทความนี้นำมาเป็นหัวข้อศึกษา ก็คือ อัตตสัมมาปณิธิ ดังมีข้อความอธิบายในเบื้องต้นว่า กล่าวว่าการตั้งตนไว้ชอบ (สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), 2552)

จิต 1 ชื่อว่า ตน, อิกนัยภาพทั้งหมด ชื่อว่าตน จจริงอยู่ จิตและอัตภาพทั้ง 2 นั้น เรียกว่า ตน เพราะอรรถว่าไป ได้แก่ เล่นไปสู่ภพน้อยภพใหญ่ ถึง คือประสบทุกข์ในสงสารต่างโดยชาติและชรา เป็นต้นติดต่อกัน อดต ธาตุ เป็นไปในความไปโดยความติดต่อกัน, ความไปไม่ขาดระยะ ชื่อว่า ความไป โดยความติดต่อกัน หนึ่ง ด้วยสามารถความอื่น จิตและอัตภาพทั้ง 2 นั้น เรียกว่าตน เพราะอรรถว่ามานะว่า เรา ตั้งลงแล้วในอัตภาพนี้ และเพราะอรรถว่า กิน ได้แก่ เสวยสุขและทุกข์

จะกล่าวข้อความตั้งตนไว้ชอบ บุคคลบางคนในโลกนี้ ยังตนผู้ศีลให้ตั้งอยู่ในศีล ยังตนผู้ไม่มีศรัทธาให้ตั้งอยู่ในความถึงพร้อมด้วยศรัทธา ยังตนผู้ตระหนี่ให้ตั้งอยู่ในความถึงพร้อมด้วยการบริจาค นี่เรียกว่า การตั้งตนไว้ชอบ

จากข้อความในคัมภีร์มั่งคั่งถกทีปนี ว่าด้วยการตั้งตนไว้ชอบนั้นได้มุ่งเน้น ถึงความสมบูรณ์ในธรรมอันเป็นประโยชน์ของชีวิตในปัจจุบัน คือ ศีล, ศรัทธา และจาคะ (ปัญญา) ซึ่งเป็นธรรมที่เราสามารถทำความเข้าใจได้ด้วยหลักโยนิโสมนสิการ พิจารณาโดยแยบคาย ด้วยเหตุผลอย่างเป็นระบบ

เพื่อเข้าถึงความจริงแท้แห่งชีวิตหรือการบรรลุประโยชน์ในปัจจุบันดังกล่าว ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประเด็นที่เราศึกษากันด้วย

หากพิจารณาถึงความเชื่อมโยงในหมวดธรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกันกับ อัตตสัมมาปณิธิ หมายถึง การตั้งตนไว้ชอบนั้น ก็จะมีหมวดหนึ่งก็คือ จักร 4 ประการหรือหมายถึง ล้อ, ล้อรถ, ธรรมนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ดุจล้อนำรถไปสู่ที่หมาย มี 4 อย่าง คือ

1. ปฏิรูปเทสวาสะ อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม
2. สปัปฺริสุปฺสสยะ สมาคมกับคนดี
3. อัตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ชอบ
4. ปุพฺเพตฺตปฺปญฺญตา ได้ทำความดีไว้ก่อน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2564)

ทั้งในหมวดธรรมของมงคลสูตรและจักร 4 ซึ่งก็ปรากฏมีข้อธรรมและคำอธิบายเรื่อง อัตตสัมมาปณิธิเช่นกัน ดังได้ยกตัวอย่างมาเป็นตารางเปรียบเทียบ ดังนี้ว่า

ลำดับ	คาถา	มงคล	จักร 4
1.	คาถาที่ 1	อเสวนา จ พาลานํ	
2.		ปณฺฑิตานญจ เสวนา	สปฺปฺริสุปฺสสยะ (2)
3.		ปุชา จ ปุชนียานํ	
4.	คาถาที่ 2	ปฏิรูปเทสวาโส จ	ปฏิรูปเทสวาส (ข้อที่ 1)
5.		ปุพฺเพ จ กตปฺปญฺญตา	ปุพฺเพตฺตปฺปญฺญตา (ข้อที่ 4)
6.		อตฺตสมฺมาปณฺธิ จ	อัตตสัมมาปณิธิ (ข้อที่ 3)

องค์ความรู้ใหม่

ผู้เขียนได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่จากการศึกษา ดังนี้ การศึกษาที่ได้เข้าถึงหลักแห่งอัตตสัมมาปณิธิ จะต้องประกอบด้วยองค์ธรรมหลายประการ ตามที่ได้กล่าวถึงมาแล้วในเบื้องต้น ดังนั้น จึงได้ยกตัวอย่างเป็นแผนผังสรุปได้ดังนี้

“การตั้งตนไว้ชอบ” หรือการตั้งจิตคิดมุ่งหมายนำตนไปถูกทางนั้น สามารถอธิบายขยายประเด็นของ อัตตสัมมาปณิธิ เมื่อนำมาเชื่อมโยงกับจักร 4 ที่เป็นกระบวนการประพัตติธรรม พัฒนากาย วาจาและจิต (ขั้นที่ 5) และหลักธรรม อัตตสัมมาปณิธิเอง ทั้งเป็นเป้าหมายของการปฏิบัติมงคลธรรมที่ควรใส่ใจ มนสิการในเบื้องต้นตามวิธีลำดับแห่งมงคลสูตร จากหัวข้อของการศึกษาว่าเราต้องคำนึงถึงชีวิต (ขั้นที่ 5) และหลักธรรม (อัตตสัมมาปณิธิ) ดังกล่าวที่เราศึกษานั้น ว่ามีความหมายที่อธิบายถึงประโยชน์ในระดับต่างๆ ให้แก่ชีวิตผู้ปฏิบัติมากน้อยอย่างไร เมื่อชีวิต ก็คือ ขั้นที่ทั้ง 5 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543) ที่ประกอบทั้งรูปและนามหรือ จิตและอภิปภาพ เป็นระบบ

โครงสร้างการทำหน้าที่ และเป็นการทำงานเพื่อเกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ต่อเนื่องของชีวิต แต่หากเป็นอยู่ได้เฉพาะเพียงขั้น 5 โดยปราศจากธรรมปฏิบัติเพื่อการตั้งตนไว้ชอบบนฐานแห่งกุศลธรรม เช่น จักร 4 เป็นต้นแล้ว ก็อาจไม่สามารถบรรลุเป้าหมายแห่งชีวิตอันเกษม (เขม) ได้ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 อรรถสัมมาปณิธิ: การตั้งจิตมุ่งหมายนำตนไปถูกทาง

บทสรุป

เราได้เห็นการเปรียบเทียบและวิเคราะห์ข้อธรรม อรรถสัมมาปณิธิ ในมงคลสูตรและจักร 4 ว่าธรรมทั้ง 2 หมวดนั้นเป็นเสมือนการเตรียมความพร้อมสำหรับการดำเนินชีวิตที่สำเร็จประโยชน์อย่างแท้จริงได้ ทั้งมงคลสูตรเองก็กล่าวถึงธรรมปฏิบัติที่นำชีวิตไปสู่ความสุข ความก้าวหน้าแห่งชีวิตอย่างเป็นลำดับขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มต้นที่การไม่เสวนาคณพาล จัดว่าเป็นประโยชน์ในปัจจุบันและเบื้องหน้าเรื่อยมาถึง ความมีจิตเกษม คือ ปราศจากกิเลส การตั้งจิตมุ่งหมายนำตนไปถูกทาง ซึ่งจัดว่าเป็นประโยชน์สูงสุดแห่งชีวิต หรือแม้ในหมวดธรรมจักร 4 เองก็ได้กล่าวถึง อรรถสัมมาปณิธิ การตั้งตนไว้ชอบ ก็เป็นข้อธรรมที่ได้เน้นให้เห็นความสำคัญของกัลยาณมิตรหรือการเสวนาสัตบุรุษ และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ที่จะเป็นที่พึ่งพิงพื้นฐานในการรองรับการตั้งตนหรือจิตของบุคคลให้เกิดความเจริญ มั่นคงในชีวิต ดังนั้น จึงทำให้เรามองเห็นว่าหลักธรรมที่ได้กล่าวมานี้ อำนวยประโยชน์ให้แก่ชีวิตบุคคลผู้ดำเนินตามได้ ทั้งในระดับโลกียธรรม หรือทั้งในระดับโลกุตระธรรมด้วยเช่นกัน

ดังนั้น การเปรียบเทียบข้อธรรม “อรรถสัมมาปณิธิ” ในมงคลสูตรและจักร 4 แสดงให้เห็นว่าเป็นหลักธรรมสำคัญสำหรับการเตรียมความพร้อมของชีวิตให้ก้าวสู่ความสำเร็จอย่างแท้จริง โดยใน

บทมงคลสูตร ซึ่งลำดับการพัฒนาตั้งแต่การไม่คบคนพาลไปจนถึงความมีจิตเกษม ส่วนจักร 4 เน้นบทบาทของกัลยาณมิตรและสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลต่อการตั้งตนไว้ชอบ ซึ่งล้วนเกื้อหนุนการเจริญทั้งทางโลกียะและโลกุตระ เมื่อการตั้งจิตมุ่งหมายนำตนไปถูกทาง คือ หลักธรรมอัสสัมมาปณิธิ จึงเป็นทั้งเป้าหมายและเครื่องมือของการพัฒนากาย วาจา ใจ ให้ชีวิต คือขั้น 5 ดำเนินไปบนฐานแห่งกุศลธรรม เพื่อให้บรรลุความเกษมอันเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต.

เอกสารอ้างอิง

- ปิ่น มุทุกันต์. (2502). *มงคลชีวิต ภาค 1-3*. กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2543). *เล่าเรียน-ทำงานกันไป ชีวิตได้อะไร*. (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสมชาย ฐานวุฑโฒ. (2540). *มงคลชีวิต ฉบับ ธรรมทายาท*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สโนภาโปรดักชั่น.
- พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และจำลอง สารพัฒน์. (2530). *พจนานุกรม บาลี-ไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ลิขิต ลิขิตตานนท์. (2523). *ยุคทองวรรณกรรมแห่งพุทธศาสนาของล้านนาไทย พุทธศาสนาในล้านนาไทย*. เชียงใหม่: องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก.
- สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). (2552). *พระสิริมงคลอาจารย์*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรโปรดักส์ จำกัด.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2564). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ 35). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สธรรมิก.

